

Tarih Okulu
Sonbahar 2009
Sayı V, 249-252.

Kasım Şulul (haz), **Kafiyeci'de Tarih Usûlü**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, V+160 sayfa.

Mustafa ÖKSÜZ*

Hiç şüphesiz ki tarih Müslüman âlimlerin önem verdiği ve üzerinde çeşitli eserler meydana getirdikleri önemli ilim dallarından biridir. Hadis ilminin kendilerine sağladığı metodolojik kaidelerle bu alanda uzun soluklu eserler bırakabilen Müslüman tarihçiler, ne var ki, tarih ilminin usulünü içeren konularda pek fazla eser kaleme almamışlardır. Bu alanda yazılan ilk eser Kafîye'cinin (788–879/1386–1474) *El- Muhtasar fi ilmi't-Tarih*'i olarak göze çarpmaktadır. Söz konusu eser Müslüman tarihçilerin tarihi nasıl algıladıkları ve eserlerinde hangi metodolojik çerçeve içinde aktardıklarını gözlemlene açısından önemlidir.

Kasım Şulul tarafından yayıma hazırlanan eser Önsöz (7-8), Giriş (11-26) ve müteakip beş bölümden oluşmaktadır. Eserin giriş bölümünde Kafiyeci'nin hayatı ve eserleri hakkında okuyuculara ayrıntılı bilgi sunulmuştur. Kafiyeci'nin yaşadığı çağdaki İslam dünyasının genel durumu, ilim hayatının özellikleri, İslam tarihçiliğinin bulunduğu nokta ele alınmış, akabinde müellifin öğrencilik yılları, hocaları, talebeleri ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Şulul, bu bölümün sonunda *El-Muhtasar*'ın genel bir tanıtımını yapmış ve Kafiyeci'yi önemli kılan unsurun “onun evrensel bir tarih anlayışı koymaya çalışması ve tarih yazılımı konusunda mantıki açıdan tutarlı bir yöntem teklif etmesi” olduğuna işaret etmiştir.

Kitabın “Kafiyeci'de Tarih Usulü” (29–71) adını taşıyan birinci bölümde Şulul Kafiyeci'nin eserini tahlil etmiştir. Bu bölümün “İlimlerin Tasnifinde Tarihin Yeri Ve Tarih Bilgisinin Değeri” adlı başlıkta altında İslam âlimlerinin tarihi nasıl algıladıkları sorusuna cevap aranmıştır. Şulul, ilimler tasnifinde

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ ABD Doktora Öğrencisi. mustafaoksuz34@hotmail.com

Aristoteles'ten etkilenen İslam filozoflarının yaptıkları tasnifte tarihe yer vermediklerini, nihayet ilimlerin tasnifine farklı bir bakış açısı getiren İbn Haldun tarafından "bağımsız bir bilim dalı" olarak kabul gördüğünü vurgulamıştır. Kafiyeci'nin tarihi "kaide ve meseleleri bir yöntem çerçevesinde bir araya getirilmiş müstakil bir ilim olarak" tanımladığını belirten Şulul, onun "tarihi ilim olarak nitelemesi" yaklaşımının usulcülerin yaklaşımıyla uygun olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, Kafiyeci'nin tarih ve usulü ile ilgili olarak söylediklerinden tarihin akli ilimler arasında yer alması gerektiği ve bu davranışın İslam tarihçileri ile İbn Haldun'un görüşlerine paralel olduğu sonucuna varmıştır. "Tarihin Amacı" adını taşıyan başlıkta ise yazar, Kafiyeci'ye göre tarihin "nihâî ve insanî" olmak üzere iki amacının olduğunu belirtir. "Nihai amacın" insanın yaratana tanınması ve ona ulaşması, "insanî amacın" ise geçmişin derslerinden ibret almak ve sırat-ı müstakim üzere bir yol çizmek olduğudur. "Tarih Usulüne Olan İhtiyaç" adlı başlıkta altında Kafiyeci'nin tarih usulüne olan ihtiyaç konusundaki fikirleri serdederek müellifin "...şayet tarih ilmi olmasaydı, o hadiselere dalan kişi sahih ile fasidin arasını ayırmadan rastgele konuşurdu. Bu sebeple tarih ilmi, tarihin konusu olan haberler için bir kanun, bir tartı, bir ayar ve bir ölçü olur" şeklindeki görüşünü dile getirmiştir. Yazara göre tarih kelimesi asr-ı saadette bilinmektedir ve bu kelimenin kökeni Arapça'dır. Şulul ihtilaflı olan bu konuda kendi görüşlerini destekleyecek delilleri de okuyucuya sunmuştur. Bu kelimenin kökeni konusunda Kafiyeci'nin görüşlerine de değinen yazar, Kafiyeci'ye göre bu kelimenin Farsça "mah-ruz" kelimesinin Arapçalaştırılmış şekli olduğunu belirtmiştir. "Tarih İlminin Tanımı ve Konusu" başlıklı kısımda, Kafiyeci'nin tarih ilmini tanımına değinmiş ve Kafiyeci'nin "...zamanı, hallerini ve onunla ilgi şeylerin hallerini, bunları belirlemek (tayin) ve vakitlerini tespit etmek (tevkit) açısından ele alan bir ilimdir" tanımını aktarmıştır. Kafiyeci bu tanımda dört anahtar kelime ("zaman", "ahval", "tayin", "tevkit") kullanmıştır. Şulul burada Kafiyeci'nin kullanmış olduğu dört terimi okuyucuya kolaylık sağlaması açısından izah etmiş ve bu konudaki tartışmaları okuyucuya aktarmıştır. Burada dikkat çeken husus Kafiyeci'nin tarih konusundaki görüşlerini temelde mantık kaideleriyle açıklamış olduğudur. Kafiyeci tarih ilminin diğer ilimlerle ilişkisini, bu ilimlere zamanı geldiğinde müracaat edilebileceğini belirtmiştir. Kafiyeci tarihçinin muhakkak bir kaynağı olması gerektiğini belirtir ve bunu "müstened" diye isimlendirir. Müstened'i ise "Dayanak (müstened) tarihçinin rivayet ettiklerini rivayet etmesinin ve onlardan bunların kabul edilmesinin

kendisi sebebiyle sahih olduğu şeyler” diye tarif eder. Yazar burada Kafiyeci'nin “sened” yerine “müstened” kelimesini tercih etmesinin nedenini tarihin kaynaklarının çeşitli olduğuna vurgu yapmak olarak açıklar. Yine burada Kafiyeci tarih metodolojisini inşa ederken hadis usulünden yararlanma yoluna gitmiştir. Kafiyeci otorite devralmayı Hadis ilmindeki “tahammülü'l-ilm'e” benzetmektedir. Ve tarihçinin otoritesine sadık kalmasını ve vakıaları çarpıtmaması gerektiğini ifade etmiştir. Yazar, burada Kafiyeci'nin tarih metodolojisini inşa ederken birçok unsur üzerinde durduğuna işaret eder. Bu unsurlar şunlardır: 1) Hadis tenkit yöntemlerinin tarih içinde geçerli olduğu, 2) tarih bilgisinin mantıksal tasnifinin yapılması gerektiği ve 3) tarihi haberler konusunda gerçeğe bağlılıktır. Tarih yazımı konusunda Kafiyeci tarihçinin bir referansa sahip olması gerektiğini vurgular. Tarih yazılımı konusunda beş tarz belirler. Bu beş tarz, “Yaşayarak ve görerek yazma (huzur ve ayan)”, “İlim ve kesin bilgiye göre yazma (ilm ve yakin)”, “Galip zanna göre yazma”, “Aykırı haberler arasında tercih yapmadan bütün rivayetleri katma (tearuz bilâ tercih)” ve “Söz konusu dört tarzın dışında bir tarza göre yazma” şeklinde Kafiyeci tarafından açıklanır. Kafiyeci yukarıda belirttiğimiz üzere bu tasnifleri gene mantık ve diğer usul ilimlerinin yardımıyla genel çıkarım üzere belli bir forma sokar. Şulul okuyucunun bu terimleri daha iyi anlayabilmesi için bu terimleri tanımlamakta ve örneklerle açıklamaktadır. Ayrıca yazar Kafiyeci'nin “Tarih yazımında esas alınacak usullerin beşe münhasır olması, galip zan yoluyla tümevarım yöntemiyle ortaya çıkmıştır” şeklindeki sözlerini “İslam tarihçilerinin kaynakların değerlendirilmesi açısından belli bir bakış açısına sahip olduğuna” yormaktadır. Yazar bu durumu da şöyle açıklamaktadır: “İslam tarihçilerinin ellerindeki malzemenin hepsini nakletmesinin sebebi bunların kaybolmaktan korunup geleceğe aktarılması endişesidir.” Böylece bir sonraki nesil bu yoğun malzeme içinde geçmişin durumunu daha iyi bir biçimde etüt etme imkânına sahip olacaktır. Yazar bu konuda Taberi, İbn İshak, Vakidi, İbn Sad, Belazuri ve Vakidi'yi delil olarak göstermektedir.

Birinci bölümün sonuç kısmında da yazar Kafiyeci'nin “tutarlı, mantıklı ve evrensel bir tarih anlayışı” koymaya çalıştığını söylemiş, Togan ve Rosenthal'in eseri yersiz yere eleştirdiklerinden bahsetmiştir. Yazar Kafiyeci'nin konuyu “ana hatlarıyla başarılı bir biçimde ele aldığını ve geriye işlenip geliştirilmesi gereken bir metin bıraktığını” belirtmiştir.

İkinci bölümde yazar *el-Muhtasar*'ın açıklamalı çevirisini vermiştir. Kafiyeci hamdele ve salvele faslından sonra “Tarih ilmüne giriş” (77–100) adlı

bölümde konuyla alakalı olan teknik terimleri ayrıntılı şekilde anlatmıştır. Bu bölümde “tarihin tanımı”, “zamanın tanımı”, “tarihin menşei”, “müslümanların kullandığı takvimler” ve tarihçide bulunması gereken vasıflar *El-Muhtasar*’ın birinci faslına oluşturmaktadır.

“Tarih ilminin usulü ve meseleleri” (101–134) başlıklı adlı kitabın ikinci kısmında Kafiyeci, önce “varlık’ın” ne olduğu konusuna bir açıklık getirmektedir. Daha sonra müteakip başlıklarda tarihçinin maksadının ne olduğu, tarih yazılımının nasıl olması gerektiğini sorgulamaktadır. Bunun neticesinde tarih yazılımının beş usulü olduğunu anlatan Kafiyeci, bu geliştirdiği usulü örneklerle açıklama yoluna gitmektedir.

“Âlimlerin şerefi, ilmin fazileti ve hatırlatma ve ibret almayı ifade eden bazı hususlar” (135–145) adlı kitabın üçüncü kısmında kitap, sünnet, eser, makule gibi terimlerin izahı ve israiliyyat türünden hikâyeler yer almakta, tarihe neden ihtiyaç duyulduğu açıklanmaktadır. *El-Muhtasar*’ın son kısmında Kafiyeci Mısır’a değinmekte oranın önemi ve fazileti hakkında bilgiler vermektedir.

Klasik İslam tarih bilgisini değerlendirmesi ve tarih yazıcılığında belli kurallar koyması açısından büyük önem arz eden Kafiyeci’nin *El-Muhtasar*’ını günümüz okuyucusunun istifadesine sunan yazara teşekkür zevkli bir borçtur.